Unitat 2: La cultura i la socialització

1. La societat i l'individu

Al tema anterior, dèiem que la sociologia és la ciència social que estudia, descriu i analitza els processos de la vida en la societat. Per «societat», s'entén l'agrupació de persones que, amb caràcter estable i permanent, formen el grup social més ampli.

Que vivim en societat és un fet. Ara bé, és la societat quelcom natural o convencional?

La pregunta no es planteja en relació a qualsevol tipus de societat. És clar que hi ha «societats» artificials, com pot ser un club esportiu i també «societats» naturals, com la que formen una mare i el seu nadó. La pregunta, però, es refereix a la societat civil, el grup social més ampli, dins del qual l'home troba tot allò que necessita per la seva realització personal en totes les activitats que és capaç de fer. La societat civil o «societat» conté en el seu si tots els grups socials (familiars, religiosos, polítics, etc). Cada grup social aporta a la societat civil quelcom específic i d'alguna manera necessari a la «societat».

Aclarir el problema dels orígens naturals o convencionals de la «societat» implica preguntar-se per l'autosuficiència o insuficiència de l'individu en ordre a la consecució dels seus fins personals. D'altra banda, las distintes respostes parteixen de concepcions de l'home notablement diferents.

Les diverses teories es poden agrupar en tres classes:

- *Teories individualistes*. Sostenen que l'home no és naturalment sociable. Per ells, la societat té un origen voluntari i convencional. Representants destacats en són Hobbes i Rousseau.
- *Teories socialistes*. Defensen amb tal força el caràcter social de l'home que llavors resulta difícil explicar les tendències individualistes. Comte, Marx i Durkheim representen aquesta posició.
- *Teoria de la sociabilitat natural de l'home*. Afirmen la prioritat de l'individu sobre la societat. No consideren, però, la societat com un producte arbitrari dels individus, sinó com una creació natural dels mateixos, que necessiten de la societat per ser, àdhuc individualment, tot allò que les persones poden arribar a ser. Aristòtil n'és el màxim exponent.

  Seguidament, exposarem les teories dels esmentats pensadors cronològicament.

Aristòtil

Considerava que l'home és naturalment sociable. La seva naturalesa només es pot realitzar vivint en societat. La paraula, qualitat exclusiva del éssers humans, evidencia la naturalesa social de l'home. A diferencia dels altres animals, l'home disposa del llenguatge: un instrument de comunicació que requereix necessàriament de l'altre per poder exercitar-se. Amb una mentalitat finalista com la seva, seria absurd, doncs, que la naturalesa ens hagués dotat de quelcom superflu.

Aquest filòsof, observant sistemàticament els fets, va examinar les formes concretes de sociabilitat i, com a resultat d'aquesta observació, va afirmar que la forma de sociabilitat més bàsica és la unitat domestica, després, per agregació de famílies, es forma el llogaret i, per associació de llogarets, la polis (la ciutat estat). Segons Aristòtil, la polis, que equival a la nostra «societat civil», és la societat més perfecta, ja que només allí l'ésser humà pot viure feliç en el ple sentit de la paraula, atès que la polis té la capacitat per satisfer totes les necessitats.

La tesis individualista va tenir escassa fortuna a l'antiguitat i el mateix va passar a l'Edat Mitjana. Va ser a partir del Renaixement que va començar a tenir representats de talla. Ens limitarem als dos més destacats i originals: Hobbes i Rousseau. Coincidents en l'individualisme i en el fet de considerar el pacte com origen de la societat civil, es diferencien, en canvi, en la concepció de l'home i en el resultat del pacte.

Hobbes

Totalment pessimista en la seva concepció de l'home, considera que, en estat de naturalesa, cada un busca exclusivament la seva pròpia satisfacció. Això provoca la guerra de tots contra tots i, com que la situació no és sostenible, es crea l'estat. Tots i cadascun dels homes dipositen la seva llibertat en el sobirà, que té voluntat pròpia i a la qual se sotmet la resta dels ciutadans. Aquest pacte no és dissoluble, amb la qual cosa Hobbes adoptava una posició absolutista.

Rousseau

Totalment optimista en la seva concepció de l'home, considera que, en estat de naturalesa, aquest és pacífic i bondadós. La impossibilitat de satisfer en soledat les necessitats porta a pactar la societat com ajuda, però mantenint cadascun la seva llibertat. Aquesta concepció del pacte social i de l'home està a la base de la democràcia directa.

Els pensadors del segle XIX van oposar-se a les posicions de Hobbes i de Rousseau i van defensar l'existència real de la societat al marge dels individus. Segons ells, les lleis de la història imposarien a la societat una evolució que els individus haurien d'acceptar. La societat té una autonomia i una dinàmica pròpia. L'ésser humà, que viu en societat, està sotmès al tot de la societat; i, per això, es parla de teories socialistes.

Comte

Considera que la societat és una realitat que ha de prevaler per sobre de l'individu, per la qual cosa qualsevol fenomen social només pot explicar-se en relació al tot del qual forma part, que és la societat. A través d'un mètode inspirat en les ciències naturals, pretén conèixer les lleis que regulen el desenvolupament de la societat cap a un progrés cada cop més gran.

Marx

En contraposició a Comte, no únicament vol conèixer les lleis que regeixen el funcionament de la societat, sinó les que també pretenen transformar-la. Marx considera que la forma de producció econòmica del seu moment és alienant. Conforme a la llei de la història, el capitalisme econòmic serà substituït pel socialisme. Es tracta de mobilitzar la societat per accelerar el canvi.

Durkheim

Considera que la societat és un tot. Els individus som com els òrgans d'un organisme; i si els òrgans funcionen, l'organisme també ho farà. Per això, l'existència de la societat dependrà de si els individus desenvolupen les funcions que tenen assignades. Els individus s'han de sotmetre a la societat perquè el fet social és superior a l'individu, tant moralment com espiritualment. Els individus han d'ajustar el seu comportament a les normes imperants.

La condició bàsica que permet la unió dels individus és la consciència col·lectiva, el «conjunt d'idees i de principis morals compartits per tothom».

2. El context cultural

Per cultura, entenem «el conjunt complex que inclou el coneixement, les creences, l'art, la moral, la llei, el costum i totes les altres capacitats i habilitats adquirits per l'ésser humà com a membre d'una societat».

Aquesta definició es refereix a dos aspectes:

a) el que la cultura conté, i
b) d'on procedeix.

Pel que fa al punt (a), tota cultura conté tres tipus d'elements:

- Conductuals: la cultura ens diu com hem d'actuar, la qual cosa ve conformada per la moral, la llei i el costum, i es concreta en els valors, les normes i les actituds.
- Cognitius: la cultura té uns coneixements (comuns o científics) i unes creences propis.
- Materials: cada cultura ha produït uns objectes propis: construccions, art, roba, alimentació, etc. Aquests elements materials incorporen d'afectius en el sentit de proposar el que és lleig o maco, agradable o desagradable.

Quant al segon, direm que la cultura resulta de la interacció entre el diversos membres dels diferents grups socials. No es pot parlar, doncs, d'una herència biològica.

Els éssers humans aprenem i interioritzem formes de comportament i maneres de pensar, gràcies a totes les persones que ens envolten. La cultura és allò que s'oposa a la natura i que s'aprèn socialment. Els animals estan supeditats a la natura; en canvi, els éssers humans ens alliberem de la natura mitjançant la cultura.

Què caracteritza una cultura?

- Tota cultura és una configuració: un tot organitzat que integra els seus diversos elements.
- És una conducta apresa, tot i que respon a necessitats biològiques o instintives.
- És una conducta compartida; és a dir, no és pròpia d'un sol individu, sinó d'un conjunt més o menys ampli de persones).
- És una conducta transmesa que rebem de les generacions anteriors.
- És abstracta: es refereix a comportaments humans i als objectes que envolten l'ésser humà, però no és ni aquests comportaments ni aquests objectes.
- És un concepte, és a dir, una representació mental. Si, en lloc de referir-se a la societat global, es refereix a una part de la societat, la denominem subcultura.

La integració cultural

Tota cultura és un sistema integrat en el qual els elements cognitius, conductuals i materials estan interrelacionats. Aquest fet s'anomena integració cultural. Atenent al grau d'integració cultural, podem diferenciar:

- *Cultures amb un grau mol elevat d'integració*. Propi de societats molt aïllades, no reben influències externes. Tenen un alt grau d'integració i harmonia. Són cultures estàtiques.
- *Cultures amb un grau poc elevat d'integració*. Propi de societats obertes, reben moltes influències externes. Tenen un baix grau d'integració i harmonia. Són cultures dinàmiques i flexibles.

En atendre al contacte que una cultura té amb altres cultures, cal referir-se als conceptes de difusió cultual i d'aculturació.

La **difusió cultural** es refereix al procés per mitjà del qual es transmeten trets d'una cultura a una altra cultura. Aquests nous trets, però, no afecten les estructures socials preexistents; aquestes estructures romanen intactes.

L'**aculturació** es refereix a les modificacions dels models culturals bàsics, a causa del contacte directe i continuat entre dues cultures. Es dóna en situacions de invasió, colonització o migració. L'aculturació és un procés de canvi cultural que genera noves cultures.

Dins de les cultures amb un grau poc elevat d'integració, les cultures no estàtiques sempre poden trobar grups humans amb valors i normes diferents de la resta de la societat. Són les subcultures i es troben integrades dins d'una cultura, però introdueixen certes variants.

Entre la cultura i la subcultura no es dóna mai una harmonia total; tot i així, tenen entre si una certa coherència. Però la situació comporta sempre tensió.

Diversitat cultural

Des dels punts de vista etnològic i històric, no es pot parlar de «cultura», sinó de «cultures». Cada comunitat humana té uns principis morals, unes creences religioses, unes lleis i una ideologia; en definitiva, una imatge del món, la qual té molt a veure amb les condicions històriques, geogràfiques, mediambientals o d'isolament respecte d'altres grups, i també amb les ganes de ser un mateix, d'oposar-se o distingir-se d'aquells que són propers.

Davant d'aquesta diversitat cultural es prenen diverses posicions:

- *Etnocentrisme*: actitud dels que jutgen i valoren la cultura d'altres grups des de criteris o creences de la pròpia cultura.
- *Racisme*: creença, actitud o conducta que es basa en la consideració que hi ha unes races superiors a unes altres.
- *Xenofòbia*: actitud de menyspreu i rebuig envers les persones estrangeres, diferents o estranyes.
- *Relativisme cultural*: considera que és impossible comparar o avaluar les característiques de les diverses cultures. Es basa en la creença que qualsevol cultura té valor en ella mateixa, ja que els seus elements formen un sistema unitari.

- *Interculturalisme*: fonamentat en el diàleg, parteix del reconeixement de la pluralitat com un fet enriquidor que pot ajudar a entendre millor el món.

3. La socialització

La socialització és l'acció mitjançant la qual les persones aprenen i fan seves (interioritzen) les normes i els valors de la cultura en la qual viuen. La socialització modela la nostra personalitat i l'adapta al medi social en el qual vivim. És un procés que es realitza al llarg de tota la vida, tot i que és més intens els primers anys. Aquesta adaptació es realitza físicament (gestos, gustos, higiene, etc.), afectivament (aprèn quins sentiments exterioritzar i com, i quins no) i mentalment (desenvolupa el llenguatge que possibilita la intel·ligència, la memòria i la imaginació).

Etapes de la socialització

En els primers anys de vida d'una persona, la socialització és molt intensa. Reconeixem l'existència de dues socialitzacions:

- *Primària*, perquè és primera en el temps i perquè proporciona les bases essencials de la cultura que, posteriorment, formarà part de la seva personalitat. Es duu a terme en un grup reduït de membres: els progenitors o qualsevol persona adulta que mantingui una relació intensa i continuada amb l'infant. En aquests grups, els individus es coneixen personalment, tenen un contacte proper i estableixen relacions afectives molt intenses.
- *Secundària.* Sobre els elements fixats per la socialització primària, els adults, al llarg de tota la seva vida, realitzen processos d'aprenentatge i d'adaptació a l'entorn social. Això es denomina socialització secundaria. Tot i que hi pot haver elements afectius, el que mou l'individu en aquesta socialització és l'interès de formar part d'un grup social. Aquesta socialització té dues funcions bàsiques: (a) l'anticipadora, que permet adaptar la nostra conducta i els nostres esquemes mentals a les pautes que tenen els grups als quals volem incorporar-nos; i (b) la professional, que té per objectiu adequar el nostre comportament als esquemes del món laboral (és un tipus de socialització anticipadora, però afegeix que aporta una preparació teòrica i específica molt important).

També hem de parlar del fenomen de la «resocialització». Quan alguns individus han viscut una ruptura en la seva personalitat social (camps de concentració, drogodependències, sectes, etc.), es fa necessària la resocialització. Per tal que la resocialització sigui possible, cal que l'individu es trobi en una situació similar a la de la socialització primària, es a dir, una situació en què predominin els elements afectius, en què els agents socialitzadors el mostrin una nova imatge d'ell mateix i en què se'l mostri el nou món social com l'únic món possible. Aquestes accions són portades a terme per les anomenades institucions totals o internats.

Agents de socialització

Els agents de socialització són aquells que contribueixen a la transmissió dels models socials per tal d'aconseguir que els individus als quals es dirigeixen s'integrin en la societat a la qual pertanyen. Els principals agents de socialització són la família, l'escola, el grup d'iguals i els mitjans de comunicació. La família i l'escola són institucions amb explícita intenció de socialitzar. En el grup d'iguals i en els mitjans de comunicació, no es dóna explícitament aquesta intenció.

La *família* s'encarrega de la socialització primària, tot creant un clima afectiu adequat i proporcionant una imatge del món familiar com l'únic món possible, almenys, durant un cert temps. A més, mostra diverses funcions dels adults, que es converteixen en punt de referència i que anticipen expectatives socials. La família és qui desperta en l'infant desitjós, aspiracions i esperances. També proporciona models sexuals: el nen o la nena troben en el que fan els seus progenitors un referent que explica en què consisteix ser home o dona.

L'*escola*, tot i prosseguint la socialització primària iniciada per la família, anticipa la socialització secundària, en la mesura que transmet normes i valors socials. És en l'escola on l'infant troba una esfera pública, sense l'afecte familiar, i amb la disciplina dels horaris. A l'escola, adquirim disciplina, coneixements i destreses que posteriorment permetran la incorporació al món de les persones adultes.

El *grup d'iguals* (els amics), a diferència de la família i de l'escola, l'individu el tria voluntàriament. Al grup d'iguals es descobreix la necessitat d'establir regles de funcionament del grup, la col·laboració i el fet de compartir, així com l'autonomia personal (no hi ha un adult que et digui el que has de fer).

Els *mitjans de comunicació* generen opinió pública que, des del punt de vista de la socialització, fa que els individus s'adaptin a un determinat ordre social (hàbits de consum, estils de vida, gustos, etc).